LIBER XIX.

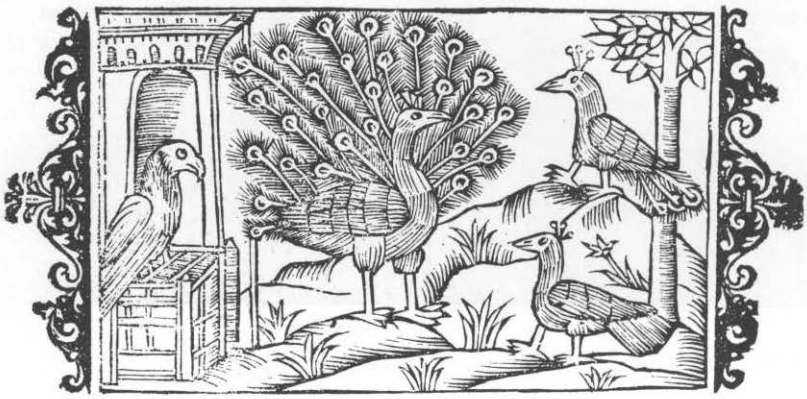

Træsnit fra Olaus Magnus: Historia de Gentibus Septentrionalibus, 1555.

Påfuglen

Pavo cristatus

Maleri af Johs. Larsen, 1903. Statens Museum for Kunst.

Påfugl, gammeldansk pa, paa, poofwl, oldnordisk páfugl; gennem engelsk fra latin pavo; forleddet pa eller paa menes at være et lydord efterlignende stemmen, det fulgte måske med fra Indien, hvor fuglen er hjemmehørende (1).
Persontilnavn Pa, Paa 1000-1400-t (2), indgår i stednavne: Pårup 1339ff Odense a. (1339 Paathorp), 1540ff Ringkøbing a., Påbøl 1522ff Ringkøbing a., Påby 1524ff Vejle a., Påø (gård og huse) 1682ff Lindelse s. Langeland, måske i Pårup 1351ff NSjælland, Påbjerg 1682-1862 SFyn og Påmose 1787 SFyn (3).
Påfuglefjer i talrige heraldiske våben, således for jyske uradelsslægter 1302ff (Rosenkrantz 1348ff), fynske 1396ff, sjællandske 1432ff og lollandske 1223ff (Reventlow) (4), i adeligt segl 1300-t (5).
Kalkmalerier: Keldby kirke o. 1275 (Gud løfter sin skabende hånd hen mod en påfugl), St. Peders kirke i Næstved ultimo 1300-t (påfuglefjer i Valdemar Atterdags krone), Kirkerup o. 1350 (blandt dyr i Noas ark), Egtved o. 1450 (helgen med påfuglfjerøjne på vingerne); VBroby o. 1375, et lille dyr i skabelsesscene kan forestille en påfugl (6).

Påfuglen stammer fra Indiens og Ceylons bjergskove. Bortset fra omtalen i gamle danske dyrerim o. 1460 (se nedenfor) haves ingen skriftlige oplysninger om påfuglen i Danmark i middelalderen. Den nævnes ikke i folkeviserne. Mod slutningen af middelalderen blev dens kød regnet til de mest udsøgte delikatesser, vel fordi man ud fra den iøjnefaldende fjerpragt tillagde kødet en særlig velsmag, desuden var det en sjælden og kostbar fugl (7). Sidste halvdel af 1500-t fandtes der bl.a. hvide påfugle i Frederik II's store dyrehave på Frederiksborg (8). Påfuglen »holdes mest til stads i de fornemmes gårde« (1802; 9). Den holdes som parkfugl og kan fungere som »vagthund«: siddende på et tag, en skorsten o.a. højt sted får den først øje på ankommende personer og gør anskrig (10).

»Når påfugle skriger ofte og overmåde lydeligt om natten, mere end de ellers gør, da fornemmer de at

regnen vil komme« (1591; 11); skriger påfuglen meget er det tegn på uvejr (12).
Når påfuglen ser sine ben skriger den (13), og den siger: »Mi-i-n' bi-i-n dem har fanden skabt, skabt, skabt!« Benene er nemlig skurvede og fyldt med bylder og sår, som der står i verset: Påfuglen nok har smukke fjere, · dens ben af sår dog fulde ere (14) – derfor undgår den så vidt muligt at se på fødderne, breder vingerne hen over dem og glæder sig i stedet over de smukke halefjer (15); den græder når den ser sine ben, der er så skabede (16).

Påfuglens ekskrementer indtages mod apopleksi (1807; 17). Halefjerens »spejl« stikkes i en hul (ormstukken) nød og den lukkes med hvidt jomfruvoks: båret som amulet i halsbånd så den berører brystet værner den mod eller læger »angst, banghed og hjertebeklemmelse« (18).
Halefjerene anvendes som hattepynt o.lign. (19).
Fortæppet på Pantomimeteatret i Københavns Tivoli er formet som en påfuglehale, delt i midten slås den ned før forestillingen.
Eventyr: Prinsesse møder i skov en grøn, enøret hund, der fortæller hende om påfuglekongen; ledsaget af hunden sejler hun til påfuglelandet og bliver hans dronning (20).
Det er en almindelig tro, at påfugle bringer ulykke til huset, og det fik plantør Hansen i Nyker Bornholm at mærke. Han købte et par til at live op i haven, men fra den dag væltede ulykkerne ned over ham. Først brændte huset, derefter en del af Nyker plantage. En dag hanen ville spejle sig, knuste den en stor rude, og endelig knækkede masten i Hansens karrusel en dyrskuedag. Så var målet fuldt, og dødsdommen blev afsagt. Han bad en skovarbejder om at aflive påfuglen, men fik bestemt afslag: så ville han blive hjemsøgt af ulykker til sin dødsdag. Hanen blev dog slagtet og spist den 13. april 1915, hønen havde ræven taget i skoven, hvor den plejede at lægge sine æg (21).

Symbolik, talemåder

»Påfuglen anvendes som sindbillede på broget pynt og tåbeligt hovmod. Hun er udmajet som en påfugl, han kror sig som en påfugl« (1829; 22); når den ser på sine ben skæmmer den sig, og når den derimod ser på sine fjer bryster den sig (Ludvig Holberg, Den Stundesløse 1731) jf. at påfugle = bevæge sig overdrevent elegant, iklædt forvepræg-tig dragt (23); påfuglehjerne om person (især kvinde) med ringe forstand og mest intereserende sig for pynt (24); påfugleklædedragt = prægtig klædning (Kingo 1689; (25); (mange kvinder er) ude som en påfugl, hjemme som en so (Peder Syv 1682; 26); han beskuer sig selv som en påfugl; han bryster sig som en påfugl af sine fjer (o. 1700; 27); stolt som en påfugl (28); en falsk lærer har som påfuglen englepragt, djævlesang og tyvegang (Syv 1982; 16); pave = give lyd som en påfugl (29).

Prosa og poesi

Kan det forsvares at sige, at naturen har været ødsel i at tildele pragt og skønhed til en fugleslægt, da véd jeg ikke nogen, om hvilken dette med mere føje kan gælde end vore påfugle. – Hvilken herlig vækst, stolt gang, yndig stilling og nært forhold mellem alle legemets dele ... de fineste schatteringer, de mest levende og funklende kulører på fjerene, der kappes med ædelstenenes glans og regnbuens farver! Hvad enten man ser på den opstående top eller busk på hovedet, halsens og ryggens glimmer eller den udbredte hale med dens mange spejle, så viser der sig et maleri, som man kan kalde det eneste af sin slags, de kunstigste blandinger af de mest afstikkende farver, så den ene giver schattering til den anden, og det hele kaster dermed en sådan glans fra sig, at ingen pensel kan efterligne og ingen pen beskrive dette kunststykke *Esaias Fleischer* 1796 (30).
Jeg så påfuglen flyve. – Det var ikke en tam fugl fra en zoologisk have eller en slotspark, der stillede til parade med sin tomme fjerpragt, det var selve tropeskovens vildeste drøm, en fabel af farver, der gød sig ud i luften for mine øjne. Det lange glat tilbagestrøgne slæb lyste i solen som et skum af blå glober, svævende hen højt i den dampmættede tropeluft med et knitrende farvespil, en stirren af de utallige »spejle«, som var det en følge af små verdner, der undrede sig, en flyvende familie af argusøjne, den skinbarlige trolddom! Fuglen lignede en komet af safir og smaragd, mens den i luende belysning af solen fra zenith sejlede afsted tårnhøjt over urskovens vældige profil af svimlende høje trætoppe og lianer i hele hængende haver. Mens den skød gennem luften galopperede den med halsen og det kronede hoved i farvefunklende S'er, kroede sig, ejede solen og rummet og regnbuens syv kongelige farver *Johannes V. Jensen* (31).
Deroppe på herregården har de to fugle med grønne halse og en top på hovedet; halen kan brede sig ud, som var den et stort hjul, og den har alle kulører så det gør ondt i øjnene; påfugle kaldes de, og de er det skønne; de skulle pilles lidt, da så de ikke anderledes ud end vi andre *H. C. Andersen,* Nabofamilierne (1847). Påfugle med en fjerkrone på hovedet, med bryst og hals skinnende som guld og smaragder, og hvis lange halefjer pranger med skinnende øjne eller blomster *C. L. Strøm* (32); påfuglens skinnende blå fjer virker næsten som et skrig af disharmoni *Gunnar Munk Nislev* (33).

Påfuglen besidder en hemmelig styrke, der helt uventet forkynder sig i dens skrig. Dette er så mærkeligt, at den pralende fugl ved at udstøde det med ét bliver fatal. Skriget går til marv og ben – end mere: der er en resonans af et grænseløst rum omkring det, og en klang af terror, en trussel om et gudernes uvejr i dets skingren *Chr. Elling* (34).
Påfuglene skriger højrødt ved solopgang – har et pragtfuldt skrig, helt pompøst ... påfugles skrig ved daggry er som at opleve øjeblikket, da solen fra Kinas gule stepper kaster sine første stråler ind over Himalayas snedækte tinder! ... vækker ved daggry samtlige vore gæster. Hvorpå han samler sin familie om sig og i sluttet flok begiver de sig over i køkkenhaven, hvor de hiver stiklinger og salat op så rapt som gartneren planter. Så følger en siesta på havetrappen, hvor de efterlader et ufatteligt antal ufatteligt klæbrige klatter *Hans Folsach* (35).
Vi ser påfuglens afmålte skriden – og dens pludselige stivnen i positur. Takket være sit ydre, især halen, og en medfødt sans for effektfuld optræden var påfuglen umistelig som dekorativ akcent i renæssancens haver, hvor den tvangfrit indtog sit sæde på balustrader eller trapper og med lad ynde gjorde sit slæb bemærket. Overalt hvor påfuglen viste sig og skejede ud virkede den eksklusiv i højeste grad – også arrangeret på stormandens taffel som den festligste af alle herreretter *Christian Elling* (34).

Jeg er fuldfager og [lige]så mine klæder, · derfor er jeg from og således synder jeg; · jeg elsker ikke mit afkom, · når jeg får mine ben at se, · som spedalske er, det gør mig vé · og således mit hjerte stor møje. · · Påhanen lever således med sin høne, · som hun får vel at erfare · en tvende gange om dagen (o. 1460; 36). Hjælp Gud, hvad ser jeg nu med halsen skøn hin lange · på denne grønne vold hoffærdigt gange · med udbredt spejlklar svans, der mer' i øjet tindrer · mod denne blanke sol end Argus' øjne glindrer? · der selv forundrer sig på sine blanke fjere, · som for broneret guld, for demant prisen bære, o.s.v. (1661; 37); kalkun, hærfugl og påfugl, · af brask og hovmod er de fulde · og ikke andet end bram *Hieronymus Justesen Ranch* 1669; 38); i gl. vise: Huset var tækt med påfugleving' · og døren var i forgyldene ring (39).
Forfra pranger påfuglehannen · som en blæret hofmand · og holder med skringrende skrig og skrål · og næbbet terror · andre fugle på afstand. · Prægtigt stråler dens hale opslået! · Med pomp og pragt fører den sig frem! · · Men se hofmanden bagfra! · · Der viser han · en arrigt vippende, fed lille gump, · nøgen · bort set enkelte afslidte fjer og dun. · · Tænk på det, når du ser · de fører sig frem, de store mænd i verden, · når de rigtig blæser sig op: · Bagpå · har de en lille gump, · bleg · og slet ikke heroisk *Eske K. Mathiesen* (40).
Den junkerlige påfugl · sig vårberuset teer · og den slår hjul med halsen · og ryster sine fjer, · og hele hønsegården · udfordrer den til krig · med sine gale danse · og sanseløse skrig *Aage Lind* (41). En baby er en påfugl lig · med hensyn til infame skrig, · men driver det jo knap så vidt · hvad angår halens kolorit *Piet Hein* (42).
Og påfuglen med et kluntet hop · slog sin pragtfulde vifte stort blåøjet op · i afrodisk hyldest og trå, · næbbet imod sin gudindes tå *Valdemar Rørdam* (43). Jeg fandt på en mødding en påfuglefjer, · hvis øje var ild i et hvirvlende rum. · Jeg pilled den op, men dens øje var tungt, · så fjeren blev krum. · · I vanvittigt blåt folded øjet sig ud · og stirrede vildt, som når sindssyge ser, · og jeg blev forledt til at ane en sjæl · i påfuglens fjer *Tom Kristensen* (44).
Påfuglens stumspil kulørt musik *Ole Wivel* (45). Lidt olie, der lå i en rendestenspyt, · fik påfuglefarver i spejlet *Harald H. Lund* (46). Livsglæde er som en påfuglehale, · den dag den er ung og let · og står spændt som en dirrende vifte. · Hver fjer bærer kraft til det spraglede spil. · Hver farve er regnbuestjålet. · Med knejsende hale er påfuglen til. ·For let bliver midlet til målet. · · Livslede er som en påfuglehale, · den dag den er tung og træt · og må slæbe besværligt i støvet. · Den kluntede hønefugls hærgede pragt. · Vi tvivler – det evigt fatale – · thi troen har styrke og højnende magt, · og tung er den slæbende hale *Grete Friis* (47).
Karl Gjellerup, Den dansende påfugl (fabel) (48); H. V. Kaalund, Påfuglen (fabel) (49); Hulda Lütken, Svalen og påfuglen (50).

LITTERATUR: (1) *505* 301; (2) *314* 2.2, 792f; (3) *130,* 144; 13 251; 14 42; 15 126,195; 17 335,585; *200* 1941, 36; (4) *3* 36,48,59,76,92,164 m.fl.; (5) *558* 10; (6) *626* 91,219,338; (7) *705* 3,107; (8) *381* 18; (9) *370* 121; (10) *51* 24/4 1961; (11) *185* upag.; *131* 1904/27:3033 (1883); *390e* tb. 3,153; (13) *451* 1,66; (14) udat. ABC-bog (1700-t) 13; (15) *390* 6,296; (16) *131* 1904/27:473 (1888), 3107; (17) *169* 7; (18) *390n* 59f; (19) *457* 230; (20) *390* 13,272-74; *111* 161f; (21) *638* 122; (22) *735* 5,92; (23) *491* 19/9 1925; (24) *547* 15,288; (25) *365* 5,831; (25) *676* 109,117; (27) *451* 1,437 og 2,237; (28) *723* 6/11 1925; (29) *365* 3,459; (30) *184* 8,862f; (31) *344b* 76; (32) *669* 77; (33) *511f* 129; (34) *166* 44f; (35) *193* 16, 148; *193c* 33; (36) *90* 35; (37) *31* 212f; (38) *585* 358; (39) *390* 1,225; (40) *448c* 24; (41) *425c* 12f; (42) *281* 4, 52; (43) *617m* 63; (44) *394b* 7; (45) *744b* 31; (46) *432e* 28; (47) *214c* upag.; (48) *230* 51-56; (49) *404* 113f; (50) *435b* 42f.